

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश कुमार दुंगाना
माननीय न्यायाधीश श्री हरि प्रसाद फुयाल
फैसला

०७३-NF-००३२

जिल्ला नवलपरासी रूपौलिया गा.वि.स.वडा नं.४ बस्ने नारायण प्रसाद थारु... १ } पुनरावेदक
प्रतिवादी
विरुद्ध

जिल्ला नवलपरासी रूपौलिया गा.वि.स.वडा नं.४ बस्ने इन्द्र कुमारी देवी } प्रत्यर्थी
चौधरीको अनुमति प्राप्त हरेन्द्रकुमार चौधरी..... १ } वादी

मुद्दा: अपुताली हक कायम।

शुरु तहमा फैसला गर्ने: माननीय न्यायाधीश श्री शेखर चन्द्र अर्याल
नवलपरासी जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने: माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम बिष्ट
पुनरावेदन अदालत बुटवल

यस अदालत संयुक्त इजलासमा फैसला गर्ने: माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी

फैसला मिति: २०७२।१२।२३

न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ११(२)(ख) बमोजिम यस अदालतको संयुक्त
इजलासको मिति २०७२।१२।२३ को फैसला पुनरावलोकन गरी पाउँ भनी प्रतिवादीका
तर्फबाट निवेदन दायर भई यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०७३।१२।४ मा
पुनरावलोकनको अनुमति प्रदान भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ:-

१. स्व. बुद्धिराम थारुको छोरा स्व. शङ्कर थारु हुन्। शङ्कर थारुको दुई श्रीमती मध्ये
जेठी सोनियादेवी थारु र कान्छी सगुनी थारु हुन्। जेठी सोनियाबाट जन्मेका छोरा

५५

विपक्षी नारायणप्रसाद थारू हुन्। कान्छी सगुनी थारूबाट जन्मेको एक मात्र छोरी इन्द्र कुमारी हुन्। इन्द्र कुमारीको २०४२ सालमा तेज नारायण थारूसँग विवाह भएको थियो। शङ्कर थारूको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा निज शङ्कर थारूको मृत्यु पश्चात् मिति २०५५।११।६ गतेको निर्णय अनुसार सगुनी देवी थारू र नारायणप्रसाद थारूको संयुक्त नाउँमा दर्ता रहेको थियो। सगुनी देवी थारूको मिति २०६३।९।१३ गते मृत्यु भए पश्चात् निज सगुनीको अपुताली हक इन्द्र कुमारीको नाममा नामसारी गरी दिन प्रतिवादीले इन्कार गरेको हुँदा सोही चोट पीडाका कारण आमा इन्द्र कुमारी मिति २०६३।१२।४ देखि बेपत्ता हुनु भयो। अतः विपक्षी नारायण प्रसाद थारू र सगुनीदेवी थारूको नाउँमा संयुक्त दर्ता रहेको जग्गा मध्ये सगुनी देवी थारूको हक जति अपुतालीको २ नं. बमोजिम आमा इन्द्रकुमारी थारूको अपुताली हक कायम गरी पाउँ भन्नेसमेत अनुमति प्राप्त हरेन्द्रकुमार चौधरीको फिराद दाबी।

२. विपक्षीले देखाएको नाता एवं पुस्तावलीमा कुनै विवाद छैन। विपक्षीको आमा इन्द्र कुमारी थारूको विवाह भई सकेकी छोरी हुन्। बाबु शङ्कर थारूको मृत्युपछि निजको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा म नारायणप्रसाद थारू र सगुनी देवीको नाउँमा संयुक्त दर्ता भए पनि हामी बीच रीत पूर्वकको अंशबण्डा भएको छैन। स्व. सगुनी देवीले अंशबण्डा गराई आफ्नो अंश हक नछुट्याई हामी एकासगोलमा रहेकै अवस्थामा निज सगुनी देवीको मृत्यु भएको हो। निजको मृत्यु पश्चात् निजको भाग सम्पत्ति पनि एकासगोलको हकवालाको हैसियतले म प्रतिवादीको हुने भएको हुँदा मेरो नाउँमा एकलौटी दर्तासमेत गराएको छु। सगुनी देवीको मृत्यु पश्चात् विपक्षीहरूले सगुनी देवीको लागि गर्नुपर्ने कुनै कर्तव्य तथा कानूनी दायित्वसमेत पूरा गरेका छैनन्। वादी इन्द्र कुमारी सगुनी देवीको विवाह भई सकेको छोरी भई निज अपुतालीको महल अन्तर्गतको अपुताली पाउने हकवाला समेत नभएको हुँदा वादीको फिराद दाबी अ.व.द.२ नं. समेतको आधारमा खारेज गरी फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूको प्रतिउत्तरपत्र।
३. वादीका साक्षी धुप नारायण पंजियार र प्रतिवादीका साक्षी देवी प्रसाद पंजियारले अदालतमा गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको।
४. अपुतालीको २ नं. मा आफ्नै कोखबाट जन्मिएको छोरा नभए विवाहित छोरीले अपुताली पाउँछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको नदेखिएको र छोरा भन्ने शब्दले सौतने

७. यसै लगाउको यीनै वादी र नारायणप्रसाद थारू प्रतिवादी भएको ०६७-DP-०१३८ को निर्णय बदर र दु.फौ.नं. ००३८ को जालसाजी मुद्दा मिसिल साथै रहेको पाइयो।
८. वादी इन्द्र कुमारीको आमा सगुनी र निजको सौतने छोरा प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारू बीच अंशबण्डा भई अंश नै कायम भई नसकेको अवस्थामा विवाहित छोरीले अपुताली पाउँछ भन्न मिल्ने अवस्था पनि देखिन नआएबाट एकै उदरबाट जन्मेको छोरा नहुँदा सौतने छोराको अपुताली नपाउने भन्ने पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने देखिएन। यसै गरी आमाको हक कायम भई नसकेको स्थितिमा पुनरावेदकले दाबी गरेको स्थितिको विद्यमानता भए पनि निजले सुरु अदालतमा अ.व.द.३ नं. को सुविधा लिई फिराद दायर गरी आएबाट निजको हकमा समेत प्रस्तुत मुद्दाबाट बोल्न मिल्ने अवस्था समेत नहुँदा वादी दाबी नपुग्ने ठहराई भएको सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०६७।२।९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०६८।२।१७ मा भएको फैसला।
९. स्व. शङ्कर थारूको दुई श्रीमतीमा जेठी सोनिया देवी र कान्छी सगुनी थारू हुन्। जेठी तर्फबाट प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारू र कान्छी तर्फबाट एक मात्र छोरी म वादी इन्द्र कुमारी थारूको जन्म भएकोमा विवाद छैन। शङ्कर थारूको शेषपछि निजको नामको सम्पत्ति नारायणप्रसाद थारू र सगुनी थारूको नाममा मिति २०५५।११।६ मा नामसारी भई संयुक्त रूपमा भोग गरी आएका थिए। आमा सगुनी थारूको मिति २०६३।९।१३ मा मृत्यु भयो। मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. ले मर्नेको लोग्ने, छोरा, अविवाहित छोरी कोही नभए विवाहित छोरीले अपुताली पाउने क्रम निर्धारण गरेको छ। मर्ने सगुनीको लोग्ने, छोरा र अविवाहित छोरी नभएकोले म विवाहित छोरी इन्द्र कुमारीले पाउने हो। यस्तो कानूनी व्यवस्था र यसै अदालतबाट वादी धन कुमारी सारू प्रतिवादी सूर्य बहादुर थापा भएको अपुताली हक कायम मुद्दामा फैसला भई ने.का.प.२०५३ नि.नं.६२६२ पृ.६९७ मा प्रकाशित सिद्धान्त प्रतिकूल सौतेनी छोरा प्रत्यर्थी नारायणप्रसाद थारूले अपुताली पाउने गरी पुनरावेदन अदालत बुटवल समेतबाट भएको फैसला मुलुकी ऐन, अपुतालीको १, २ र ३ नं. विपरीत हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहर्न्याई हेरी पाउँ भनी वादीको हकमा अनुमति प्राप्त हरेन्द्रकुमार चौधरीको यस अदालतमा परेको निवेदनपत्र।

१०. सुरु रेकर्ड र प्रमाण मिसिल सम्बन्धित अदालतबाट झिकाई पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।१।१२ को आदेश।
११. वादी इन्द्रकुमारीको आमा सगुनी र निजको सौतेनी छोरा प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारू बीच अंशबण्डा भई नसकेको र अंश नै कायम भई नसकेको अवस्थामा विवाहित छोरीले अपुताली पाउँछ भन्न नमिल्ने भन्ने समेतको आधार ग्रहण गरी वादी दाबी नपुग्ने ठहर्‍याएको सुरु फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०६८।२।१७ मा फैसला भएको देखिन्छ। अपुताली हक कायमका लागि जिकिर लिइएको जग्गा वादीको आमा सगुनी र प्रतिवादीका नाममा संयुक्त दर्ता रहेकोमा विवाद नरहेको अवस्थामा निज सगुनीको मृत्युपछि निजका नामको सम्पत्तिमा हकवालाले दाबी गर्न सक्ने मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. को कानूनी व्यवस्था समेतका परिप्रेक्ष्यमा हकवाला को हुने भन्ने तर्फ विद्यमान कानूनी व्यवस्थाको पर्याप्त विवेचना नै नगरी वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६८।२।१७ को फैसलामा मुलुकी ऐन, अपुतालीको १ र २ नं. तथा यस अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्त (ने.का.प. २०६४, नि.नं.७८५८ पृष्ठ ७५०) समेतको त्रुटि रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१), (क) र (ख) अनुसार मुद्दा दोहर्‍याई हेर्ने अनुमति प्रदान गरि दिएको छ। प्रस्तुत निवेदनलाई पुनरावेदनको लगतमा दर्ता गरी विपक्षीहरू समेत झिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०७०।२।३१ मा भएको आदेश।
१२. मृतकको नामको अपुताली प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूका नाममा कायम गरी दिएको सुरु एवं पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण रही मिलेको देखिन आएन। तसर्थ, मृतक सगुनी थरुनीको अपुताली हक कायम गरी पाउँ भन्ने वादी दाबी पुग्न नसक्ने गरी सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०६८।२।१७ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई दाबीका जग्गा मध्येबाट मृतक सगुनी थरुनीको हक जति आधा जग्गाको हदसम्म प्रत्यर्थी वादीको आमा इन्द्र कुमारी देवी चौधरीको अपुताली हक कायम हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०७२।१२।२३ मा भएको फैसला।
१३. मूलपुरुष बुद्धिराम थारूको छोरा शंकर थारूको २ श्रीमतीहरूमा सोनिया देवी र कान्छी सगुनीदेवी रहेकोमा जेठी सोनिया देवीको तर्फबाट निवेदक/ प्रतिवादी नारायण प्रसाद

थारु र कान्छी सगुनीको तर्फबाट प्रत्यर्थी/वादी ईन्द्र कुमारी चौधरीको जायजन्म भएको हो। ईन्द्र कुमारी चौधरीको अंशियारहरु छुट भित्र नहुँदै विवाह भै सकेको भन्ने कुरा प्रत्यर्थी/वादीले नै स्वीकार गरेको अवस्था छ। प्रत्यर्थी/वादीकी आमा सगुनी र निबेदक/प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारु सौतेनी आमा/छोरा नाताका हौं। पिता शंकर थारुको नाउँमा दर्ता रहेका जग्गा पिता शंकर थारुको मृत्यु पश्चात् मिति २०५५।११।६ को निर्णयानुसार हकवालाहरु सगुनी देवी थारु र नारायण प्रसाद थारुको नाउँमा संयुक्त दर्ता रहेको थियो। सगुनी देवी थरुनीको मिति २०६३।९।१३ मा मृत्यु भएको हो। मृतक सगुनी देवी प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारु बीच अंशबण्डा नभै एकासंगोलमै रहेको अवस्थामा निजको मृत्यु पश्चात् एकासंगोलको जीवित अंश हकवालाको हैसियतले सगुनी देवीको अंश हकको सम्पत्ति स्वतः म निबेदक/प्रतिवादीमा सर्न जाने मा कुनै विवाद छैन। संगोलका अंशहरुमध्ये छुट्टिभिन्न नहुँदै कुनै एक अंशीको मृत्यु भएमा सो सम्पत्तिको हक अर्को जीवित अंशमा सर्न आउने जीवितताको सिद्धान्त (Principle of Survivorship) हो। मुलुकी ऐन, अपतालीको १० नं. विपरीत विवाह भै गई सकेकी छोरी तर्फबाट संरक्षक बनी मेरो उपरमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी दावी नपर्ने ठहर्‍याई श्री नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।२।९ मा भएको फैसलालाई सदर गरेको तत्कालिन श्री पनराबेदन अदालत, बटवलको मिति २०६८।२।१७ को फैसला उल्टी गरी दावीको जग्गामध्येबाट मृतक सगुनीदेवी थारुको हक जति आधा जग्गाको हदसम्म प्रत्यर्थी/वादीको आमा ईन्द्र कुमारी देवी चौधरीको अपुताली हक कायम हुने ठहर गरेको श्री सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०७२।१२।२३ को फैसलामा मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. एवं सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलासबाट प्रतिपादित ने.का.प.२०६५ अंक ५ नि.नं.७९६७ पृष्ठ ६१३ मा प्रकाशित नजिर सिद्धान्तको उल्लंघन हुन गएको, अपुतालीको १० नं. मा अंश लिई छुट्टिएकी स्वास्नी मरी भने छोरा, अविवाहित छोरी भए छोरा, अविवाहित छोरीले र छोरा, अविवाहित छोरी नभए लोग्नेले पाउछ, यी नभए सौतेनी छोरा, अविवाहित छोरीले अपुताली पाउँछ भनी प्रष्ट रुपमा उल्लेख भएको छ। प्रस्तुत मुद्दामा पनि निबेदक/प्रतिवादी र मृतक बीचमा सौतेनी आमा/छोराको नाता सम्बन्ध रहेको र हामीहरु एकासंगोलमै रहेको अवस्थामा सौतेनी आमा सगुनीको मृत्यु भएको भन्ने तथ्यमा विवाद छैन। निजको लालन पालन रेखदेख र काजक्रिया समेत मैले नै गरेको हो। यस्तो अवस्थामा मृतक सगुनीको अपुताली अपुतालीको महलको १० नं. ले निबेदक/प्रतिवादीले पाउने कुरामा कुनै

21/10

विवाद नभएको अवस्थामा पनि कानूनको गलत अर्थ गरी विवाह गरी गै सकेकी छोरीलाई अपुताली दिलाई दिने ठहर गरेको श्री सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०७२।१२।२३ को फैसलामा ने.का.प.२०५६ अंक ७ नि.नं.६७४७ पृ. ४८९ मा प्रकाशित सिद्धान्तको उल्लंघन हुन गएको साथै मुलुकी ऐन, अपुतालीको २, १० नं. को आधारमा संग बसेको अंशियारले स्वतः अपुताली पाउनेमा मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. को गलत अर्थ एवं लागू नसक्ने नजिर सिद्धान्तको प्रयोग गरी प्रत्यर्थी/वादीले अपुताली पाउने ठहर गरेको श्री सर्वोच्च अदालत संयुक्त मिति २०७२।१२।२३ को फैसलामा कानून र नजिरको गलत अर्थ गरिएबाट उक्त फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ११(२)(ख) अन्तर्गत पुनरावलोकन गरी हेरी बदर गरी मेरो सुरु प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम न्याय इन्साफ गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारुको यस अदालतमा दायर भएको पुनरावलोकनको निवेदन ।

१४. यसमा यसै अदालतबाट ने.का.प.२०६५ अंक ५ नि.नं.७९६७ मा प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्त हेर्दा बाबु आमाको अंश नै कायम भई नसक्दै विवाह भई आफ्नो घरमा गएको छोरीहरुले बाबु वा आमाको अपुतालीमा दावी गर्न पाउने अवस्था नहुने भन्ने तथ्यसहितको कानूनी सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने देखिँदा यस अदालतबाट मिति २०७२।१२।२३ को फैसलामा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ११ (२) को खण्ड (ख) बमोजिम पुनरावलोकनको अनुमती प्रदान गरिएको छ । नियमानुसार सुरु, रेकर्ड र भए प्रमाण मिसिलसमेत झिकाई पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०७३।१२।४ मा भएको आदेश ।

१५. उक्त आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदन सरह यस अदालतको निस्सा प्राप्त दायरीमा दर्ता भएको रहेछ ।

ठहर खण्ड

१६. नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत पुनरावेदनसहितको मिसिल कागजात अध्ययन गरियो ।

१७. पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री बालचन्द्र आचार्य र डा.श्री ठकेन्द्र प्रकाश गिरी एवं विद्वान् अधिवक्ता श्री भरतमणि शर्माले विपक्षी वादी इन्द्र कुमारीको आमा सगुनी र निजको सौतने छोरा प्रतिवादी नारायण

प्रसाद थारू बीच अंशबण्डा भएको भन्ने नदेखिएको र यसरी आमाको अंश नै कायम भई नसकेको अवस्थामा विवाहित छोरीले अपुतालीमा दावी गर्ने पाउँछ भन्नु कानूनतः मिल्ने अवस्था हुँदैन । अर्कोतर्फ अंश र अपुताली फरक विषय भएको साथै नारायण प्रसाद थारूले सगुनीदेवीको काजक्रिया गरेको भन्ने तथ्य पुष्टि भएको छ । यस्तै यसै सम्मानित अदालतबाट बाबु आमाको अंश नै कायम भई नसक्दै विवाह भई आफ्नो घरमा गएको छोरीहरूले बाबु वा आमाको अपुतालीमा दावी गर्न पाउने अवस्था नहुने भनी ने.का.प.२०६५, अंक ५, नि.नं.७९६७ मा सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भई न्यायिक दृष्टिकोण कायम भएको र मुलुकी ऐन, अपुतालीको २, १० नं. को आधारमा संग बसेको अंशियारले स्वतः अपुताली पाउनेमा मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. को गलत अर्थ एवं लाग्नै नसक्ने नजिर सिद्धान्तको प्रयोग गरी प्रत्यर्थी/वादीले अपुताली पाउँने ठहर गरेको यस अदालत संयुक्त इजलासको फैसला कानूनतः त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम हुनुपर्दछ भनी वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

१८. प्रत्यर्थी वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री श्याम प्रसाद खरेल र श्री मिथिलेश कुमार सिंहले स्व.शङ्कर थारूको नामको सम्पत्ति हक खाने निजकी कान्छी श्रीमती वादीको आमा सगुनी देवी र जेठी सोनिया देवी तर्फका एक मात्र छोरा प्रत्यर्थी नारायणप्रसाद थारूका नाममा नामसारी भएको तथ्यमा विवाद छैन । मुलुकी ऐनको एघारौँ संशोधनबाट २०७२ सालदेखि अपुतालीको महलको २ नं.मा भएको कानूनी व्यवस्थाबाट अपुतालीका सम्बन्धमा विवाहित र अविवाहित दुबैको समान हक हुने भन्ने सुनिश्चित गरेको र रगतको नाता वादीको नै रहेको देखिएको छ । यस्तो अवस्थामा आमा सगुनी देवीको मृत्यु पछि निजको पति र एका उदरबाट जन्मेका अन्य सन्तान एवं हकवाला नभएको हुँदा मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं.कानून अनुसार मृतक सगुनी देवीको भाग अपुताली एक मात्र विवाहित छोरी वादीले पाउने ठहर गरी भएको यस अदालत संयुक्त इजलासको फैसला कानूनसम्मत हुँदा सदर कायम हुनुपर्दछ भनी वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

१९. यसमा आमा सगुनी देवीको एका उदरबाट जन्मेको छोरा र अविवाहित छोरीसमेत अन्य हकदार कोही नरहेको हुँदा निजसमेतको संयुक्त नाममा दर्ता रहेका सम्पत्तिबाट अपुतालीको २ नं. अनुसार निज आमाको भाग सम्म अपुताली हक कायम गरी पाउँ भन्ने वादीको फिराद दावी रहेकोमा वादीको विवाह भइसकेको कारणबाट निजको अंश हक समाप्त भएको र पहिले नै मरिसकेकी मृतकको अंश नै यकिन नभएको अवस्था हुँदा फिराद दावीबमोजिम अपुताली हक कायम हुनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिवादीको

प्रतिउत्तर जिकिर रहेछ । शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट वादी दावी नपुग्ने ठहर गरी भएको फैसला उपर वादीको पुनरावेदन परेकोमा तत्कालीन पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट शुरु सदर भई फैसला भएकोमा सो उपर वादीको मुद्दा दोहोर्न्याई अन्तर्गत यस अदालतमा निवेदन परेको र यस अदालतबाट निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा दर्ता भएको र निणयार्थ इजलाससमक्ष पेश भएकोमा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट शुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६८।२।१७ को फैसला उल्टी भई दावीका जग्गा मध्येबाट मृतक सगुनी देवी थरुनीको हक जति आधा जग्गाको हदसम्म वादीको आमा इन्द्र कुमारी देवी चौधरीको अपुताली हक कायम हुने ठहर्न्याई मिति २०७२।१२।२३ मा फैसला भएकोमा सो फैसला पुनरावलोकन गरी पाउँ भनी प्रतिवादीको निवेदन परेकोमा यस अदालतबाट पुनरावलोकनको अनुमती प्रदान गर्ने गरी आदेश भए बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा यस अदालतको निस्सा प्रदान पुनरावेदन दायरीमा दर्ता भएको रहेछ ।

२०. उपरोक्तानुसारको तथ्यगत विषय र बहस जिकिरसमेत भएको प्रस्तुत मुद्दामा देहायका विषयमा विवेचना गरी निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

क) तत्कालीन मुलुकी ऐन अपुतालीको महलको २ नं. बमोजिम सगोलमा र संयुक्त नाममा सम्पत्ति रहेको अवस्थामा हकवाला मरेको अवस्थामा निजको अंश भाग अर्को अंशियारको सौतेनी छोरा वा आफ्नो रगत पट्टिको विवाहित छोरीले अपुताली हक दावी गर्न पाउने हो वा होइन ?

ख) शुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला उल्टि भई वादी दावी बमोजिम दावीको जग्गामा आधासम्म अपुताली हक कायम हुने ठहर्न्याएको यस अदालतको संयुक्त इजलासको फैसला मिलेको छ वा छैन ?

२१. निर्णयको रोहमा पहिलो प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा जिल्ला नवलपरासी रूपैलिया गा.वि.स.वडा नं.४क कि.नं.२८, ४२ ऐ.४ख कि.नं.३०, ७७, ८९, ३४९, ५४९, १५२, २३६, ऐ. ४ग १, ४३, ४८ समेत १२ (बाह्र) कित्ता जग्गाहरू दर्तावाला शङ्कर प्रसादको शेषपछि हक खाने नजिकको हकवाला पत्नी सगुनी थरुनी र छोरा नारायणप्रसाद थारूका नाउँमा संयुक्त नामसारी हुने गरी मालपोत कार्यालय नवलपरासीबाट मिति ०५५।११।६ मा निर्णय भएकोमा संयुक्त दर्तावाला मध्येकि

२५

वादीको आमा सगुनी थरुनीको मृत्यु भएपछि उक्त कित्ता जग्गाहरू यी निवेदक प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूले मृतक सगुनी देवीको हकसमेत मालपोत कार्यालय नवलपरासीको मिति २०६५।५।२ को निर्णयबाट आफ्नो नाममा नामसारी गराई लिएको देखिन्छ । यी निवेदक प्रतिवादी र विपक्षी वादीको पारिवारिक र नातागत पृष्ठभूमि हेर्दा मूल पुरुष स्व.बुद्धिरामको छोरा स्व.शङ्करप्रसाद शंकरप्रसादको दुई श्रीमतीमा जेठी सोनिया देवी र कान्छी सगुनी रहेको र जेठी श्रीमतीबाट एक मात्र छोरा यी निवेदक प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारू र कान्छी श्रीमती सगुनीदेवीबाट एकमात्र छोरी यी विपक्षी वादी इन्द्रकुमारीको जाय जन्म भएको र निजको तेजनारायण थारूसँग २०४२ सालमा विवाह भएको भन्ने देखिन्छ । सगुनीदेवी थरुनीको मिति २०६३।९।१३ मा मृत्यु पश्चात निजको नामको सम्पत्ति वादी इन्द्रकुमारीका नाममा नामसारी गरी दिन प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारूले इन्कार गरेका कारण सोही चोट पीडाबाट निज इन्द्रकुमारी मिति २०६३।१२।४ देखि बेपत्ता भएको भन्ने फिरोद लेखबाट देखिन्छ ।

२२. स्व.शङ्कर थारूको शेषपछि निजको हक खाने नजिकको हकवाला यी वादीकि आमा सगुनदेवी र प्रतिवादी दुई जना मात्र रहेको देखिएकोले निजहरू दुवै जनाको संयुक्त नाममा विवादित जग्गाहरू संयुक्त नामसारी भएको देखिन्छ । यसरी संयुक्त नाममा रहेको सम्पत्ति सगुनदेवीको शेषपछि पुनरावेदक प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारूले सौतेनी आमाको नाम कटाई आफ्नो नाम मात्र रहने गरी नामसारी गराएको भन्ने मिसिलबाट देखिन आएको अवस्था छ । मुलुकी ऐनमा भएको एघारौँ संशोधन मिति २०५९।६।१० पश्चात अपुताली हकका सम्बन्धमा कायम भएको कानूनी व्यवस्था अन्तर्गत अपुतालीको २ नं. मा अपुताली पर्दा मर्नेको लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी, छोराको छोरा वा अविवाहित छोरी भए सम्म अरूले अपुताली पाउँदैन । मर्नेको छोरा नभई विधवा बहारी भएमा निजले छोरा सरह अपुताली पाउँछे । त्यस्ता कोही नभएमा विवाहित छोरी, विवाहित छोरी पनि नभए निजका छोरा वा अविवाहिता छोरी र निजहरू पनि नभए त्यस्तो अपुताली ऐनबमोजिमको हकवालाले पाउँछन् भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा नेपालको सन्दर्भमा अपुतालीको हक अन्तर्गत दावी गर्न पाउने सम्बन्धमा स्पष्टरूपमा प्राथमिकताक्रम निर्धारण गरेको देखिन्छ । जस अनुसार प्रस्तुत मुद्दामा यी विपक्षी वादी सगुनदेवीको छोरी भएको र निवेदक प्रतिवादी सगुनदेवीको सौतेना छोरा नाताका व्यक्ति रहेको कुरामा विवाद देखिन

आएन । कानूनतः सम्पत्तिवाला सगुनदेवीको शेषपछि निजको एकाउदर तर्फको एकमात्र विवाहित छोरी यी वादी इन्द्रकुमारी देखिएको र मुलुकी ऐनमा भएको एघारौं संशोधनबाट अपुतालीको महलको २ नं.मा विवाहित छोरीसमेतले मर्ताको अपुताली पाउने भन्ने कानूनी व्यवस्थालाई स्वीकार गरेको र निवेदक प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारु सौतेनी छोरा भएकोले निजले सगुनदेवीको अपुताली पाउने अवस्था नभई आफ्नो आमा तर्फको अंश हक वा अपुतालीमा हक पुग्ने देखिन आएकोले मैले नै स्याहार संभार गरी काज कृत्यासमेत गरेको हुँदा मर्ता सगुनदेवीको अपुतालीमा मेरो हक लाग्ने र वादी इन्द्रकुमारीको हक दावी पुग्ने होइन भन्ने निजको प्रतिउत्तर जिकिर कानूनसम्मत मान्न मिलेन । जहाँ कानून स्पष्ट छ, त्यहाँ अन्य व्याख्याको गुञ्जायस रहने देखिदैन । कानूनले स्पष्टरूपमा नै मर्नेको छोरा नभए अविवाहित छोरी, अविवाहित छोरी नभए विधुवा बुहारी, विधुवा बुहारी नभए विवाहित छोरी, विवाहित छोरी नभए निजका छोरा वा अविवाहित छोरीमा अपुताली जाने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

२३. नेपालको संविधानको धारा १८ मा समानताको हक अन्तर्गत पुरुष र महिला बीच विवाहित तथा अविवाहितका आधारमा विभेद नगरिने भनी संवैधानिक प्रत्याभूति दिएको पाइन्छ । जस अनुसार देहायको व्यवस्था रहेको पाइन्छ :

- क) उपधारा (२) सामान्य कानूनको प्रयोगमा उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिंग, शारीरिक अवस्था, अपांगता, स्वास्थ्य स्थिति, वैवाहिक स्थिति, गर्भावस्था, आर्थिक अवस्था, भाषा वा क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।
- ख) उपधारा (५) पैतृक सम्पत्तिमा लैंगिक भेदभाव विना सबै सन्तानको समान हक हुनेछ ।
- ग) धारा ३८ को उपधारा (१) मा महिलाको हक अन्तर्गत प्रत्येक महिलालाई लैंगिक भेदभाव विना समान वंशीय हक हुनेछ ।

नेपालको संवैधानिक व्यवस्थाले स्पष्टरूपमा महिला र पुरुषका बीचमा भेदभाव गरिने छैन तथा महिला भएकै कारणबाट विभेद गरिने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । त्यस्तै नेपालले अनुमोदन गरेको महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारको भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी महासन्धि, १९७९ को धारा १ तथा धारा १३ मा^१ वैवाहिक स्थितिको

^१ हेर्नदोस. महिला विरुद्ध हुने सबै

५५

आधारमा सामाजिक कानूनी राजनैतिक वा आर्थिक अधिकारमा पनि महिलालाई बहिष्कार, प्रतिबन्ध वा फरक व्यवहार गर्न नपाउने तथा धारा १३ ले पारिवारिक फाइदा महिला र पुरुष बीच विभेद गर्न नपाउने व्यवस्था गरेको छ । मुलुकी ऐनमा भएको एघारौँ संशोधनबाट अपुतालीको २ नं.मा स्पष्ट व्यवस्था गरी आमाको सम्पत्तिमा विवाह गरेकी छोरीले पनि अपुताली पाउने हक संरक्षण गरेको पाइन्छ । यसरी उल्लेखित संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थासमेतको सन्दर्भमा हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा विवादित जग्गाहरु स्व.शंकरप्रसादको शेषपछि नजिकका हकवाला वा सगोलका अंशियारहरु मध्ये यी वादीकी आमा सगुनदेवी र प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारुका नाउँमा अंश हकको रोहबाट संयुक्त नाममा नामसारी गएको देखिन्छ । यसबाट सगुनदेवी र नारायणप्रसादको विवादित जग्गामा आधा आधा अंश हक रहेको कुरामा विवाद देखिएन । अंश र अपुताली भन्ने कुरा फरक फरक विषय हुन । अंशको विवादमा अंशियार हुनलाई नाता सम्बन्ध मुख्यरूपमा हेरिन्छ । तर अपुतालीको विवादमा रगतको नाता वा आफ्नो उदर तर्फको भएसम्म फरक उदरबाट जन्मेका सन्तानले मर्नेको अपुताली नपाउने भनी यस अदालतबाट पुनरावेदक प्रतिवादी सूर्यबहादुर थापा प्रत्यर्थी वादी धनकुमारी सारु मगर भएको अपुताली हक कायम मुद्दा (ने.का.प. २०५३ अङ्क ९ नि.नं.६२६२ पृष्ठ ६९७) मा सिद्धान्त प्रतिपादन गरी अपुताली सम्बन्धी स्पष्ट विधिशास्त्रीय मान्यताको विकास गरेको देखिन्छ । यसबाट विवादित सम्पत्तिका आधा हकवाला सगुनदेवीको मृत्यु भएपछि निजको सम्पत्तिमा अपुताली परेको अवस्था हुँदा निज सगुनदेवीको अपुताली आफ्नै उदरबाट जन्मेकी यी विपक्षी वादी इन्द्र कुमारी देवी चौधरीले पाउने देखिएको र अपुतालीको २ नं. को कानूनी व्यवस्था अनुसार सौतेनी छोरा यी निवेदक प्रतिवादीले सगुनीदेवी थरुनीको अपुताली पाउने भन्ने देखिन आएन । कानूनमा नै अंशवण्डा र अपुताली सम्बन्धी छुट्टै महल तथा हकवालाको क्रम नै छुट्टै व्यवस्था भएको अवस्थामा अंश र अपुताली एउटै हो भनी मान्न सकिने देखिदैन । अंश हकमा नातालाई हेरिन्छ भने अपुतालीमा नातावाला नै हुनुपर्छ भन्ने छैन । स्याहार संभार गर्ने व्यक्तिले पनि अपुताली पाउन सक्दछ वा कानूनले कायम गरेको मर्नेको हकवालाले पनि अपुताली प्राप्त गर्न सक्दछ । तर हकवालाको क्रम भित्र पनि को नजिकको हो भन्ने क्रम कायम गर्दा रगतको नाता नै नजिकको हकवाला हुने ठहर्छ । यस भित्र आफ्नो रगतको गर्भको सन्तान हुँदा हुँदै सौतेनी सन्तान नजिकको हकवाला कायम हुन सक्ने देखिदैन । यस्तो

KX

अवस्थामा अपुतालीको क्रममा पनि छोरा भनेको ठाउँमा सौतेनी छोरा पर्छ भनी गरिएको वहस बुँदासँग सहमत हुन सकिएन ।

२४. प्रस्तुत मुद्दामा सगुनी देवीको आफ्नै उदरबाट जन्मेको छोरी इन्द्र कुमारी देवी भएको र नारायणप्रसाद थारु सौतेना छोरा भई विमातृक रहेको तथ्य मिसिल प्रमाणबाट पुष्टि भएको साथै सौतेना छोराको तुलनामा आफ्नै उदर तर्फको छोरी नै नजिकको हकवाला हुने कुरालाई कानूनतः स्वीकार गरिएको अवस्था हुँदा हकवाला छोरी विवाहिता हुनु वा नहुनुले कुनै अर्थ राख्ने देखिदैन । यस्तो अवस्थामा नारायण प्रसाद थारु विमातृकसमेत रहेको र निजले सगुनदेवीलाई स्याहार संभार गरेको तथ्या वस्तुनिष्ठ आधार प्रमाणबाट पुष्टि हुने कुनै विश्वसनीय प्रमाण यी निवेदक नारायण प्रसाद थारुबाट पेश हुन आएको मिसिलबाट देखिदैन ।

२५. जहाँसम्म प्रस्तुत मुद्दामा वादी इन्द्र कुमारीको आमा सगुनीदेवी र प्रतिवादी नारायण प्रसाद थारु बीच अंशवण्डा भई अंश नै कायम नभएको अवस्थामा विवाहित छोरीले अंश प्राप्त गर्न सक्ने नसक्ने प्रश्नमा विचार गर्दा तत्कालीन अपुतालीको महलको २ र ४ नं.को व्यवस्थालाई विश्लेषण गर्नपर्ने देखिन्छ । जसअनुसार तत्कालीन २ नं.मा अपुताली पर्दा मर्नेको लोग्ने, स्वास्नी, छोरा वा छोराका छोरा भएसम्म छोरीले अपुताली पाउँदैन । त्यस्ता कोही नभए छोरीले अपुताली पाउँछ । छोरीहरूमध्ये कोही कन्या र कोही विवाह भएकी वा पोइल गएकी भए प्रत्येक कन्या छोरीले दुई खण्ड र प्रत्येक विवाह भएकी वा पोइल गएकी छोरीले एक खण्डको हिसाबले अपुताली पाउँछ । छोरी नभए सँग बसेका हकवाला भए त्यस्ता हकवालाले र त्यस्ता हकवालालाई नभए अरु हकवालाले अपुताली पाउँछ भन्ने व्यवस्था रहेको र सोही महलको तत्कालीन ४ नं.मा सँग बसेका वा भिन्न बसेका बाबु छोरोमा अघिबाट छोरो र पछिबाट बाबु मरी अपुताली परेकोमा त्यो अपुताली छोरीहरूले पाउने रहेछन् भने बाबुकी छोरी र छोराकी छोरी दुबै भए दुबैले बाँडी खान पाउँछन् । भिन्न नभई सँग बसेका अरु अंशियारहरूमा सबै मरी अपुताली पाउने भएमा सबै अंशियारहरूका छोरीहरूले ऐन बमोजिम बाँडी खान पाउँछन् । लेखिए बाहेक अरु अवस्थामा पछिबाट जो मरी अपुताली परेको हो उसैतिरका छोरीले मात्र अपुताली पाउँछन् भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यसरी कानूनमा नै स्पष्ट रूपमा संयुक्त नाममा सम्पत्ति राखिएबाट नै बराबर भाग रहेको देखिन्छ । अंशवण्डा नभई सम्पत्ति नछुटिएको कारणले अपुतालीको हैसियत कायम नहुने भन्ने अपुतालीको महलको ४ नं.को व्यवस्थाले मानेको देखिदैन । भिन्न नभई अंशियार मरी अपुताली परेमा अंशियारको छोरीले अपुताली खान पाउने नै

देखिन्छ। जो मरी अपुताली परेको हो उसै तिरको छोरीले अपुताली पाउने देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा अंशवण्डा भई वण्डा छुट्टिनु पर्छ भनी वहस जिकिरसँग सहमत हुन सक्ने देखिएन।

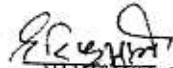
२६. दुबै अंशियारको संयुक्त नाममा रहेको सम्पत्तिमा सौतेनी छोरा र सौतेनी आमा सगुनीदेवीको समान भाग रहेको देखिन्छ। संयुक्त नाममा सम्पत्ति राख्नुको अर्थ आफ्नो हक अर्का संयुक्त नामवालालाई समर्पण गर्न वा हस्तान्तरण गर्नु हो भनी मान्न मिल्ने देखिदैन। सम्पत्तिमा आमा सगुनीदेवीले आफ्नो भागको सम्पत्ति कसैलाई हक हस्तान्तरण नगरेको अवस्थामा अपुतालीकोरूपमा उक्त सम्पत्तिमा कस्को दावी लाग्दछ भन्ने प्रश्नमा विचार गर्दा सबैभन्दा नजिकको नाताको क्रममा को रहेको हुन्छ भनी कानूनी व्यवस्थासमेतको आधारमा सुक्ष्म विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा सौतेनी छोरा र विवाहित छोरी नजिकको नाताको हुने र अपुतालीमा कस्को दावी पुग्ने भन्ने प्रश्नमा विचार गर्दा मर्ने व्यक्ति स्वयंको गर्भबाट जन्मेको सन्तान नै मर्ने व्यक्तिको नजिकको हकवाला मान्नु पर्ने हुन्छ। विवाहित हुँदा छोरीलाई अपुतालीको क्रमबाट वेदखल गर्ने हो भने आफ्नै सन्तान पनि विभादित छोरी हुँदा आमाको अपुतालीबाट बहिष्करणको स्थिति आई विभेदित हुने अवस्था आउँदछ। नेपालको संविधान र कानूनले विवाहको आधारमा गरिने भेदभावलाई पूर्णरूपमा निषेध गरेको छ। कानूनले नै मुलुकी ऐन अपुतालीको महलको २ नं. मा मर्नेको भन्ने शब्द प्रयोग गरेको अवस्थामा आफ्नो तर्फबाट छोरा नभएको अवस्थामा सौतेनी सन्तानबाट जन्मेको छोरा भन्दा आफ्नो गर्भबाट जन्मेको विवाहित छोरी नै नजिकको नातेदार मान्नु पर्ने देखिन्छ। छोरी विवाहित हुँदा सौतेनी छोरा अपुतालीको निमित्त नजिकको हकवाला हुने भनी मान्न मिल्ने देखिएन।

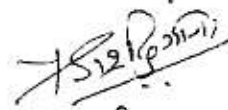
२७. अब यस अदालतबाट बाबु आमाको अंश नै कायम भई नसक्दै विवाह भई आफ्नो घरमा गएको छोरीहरूले बाबु वा आमाको अपुतालीमा दावी गर्न पाउने अवस्था नहुने भनी ने.का.प.२०६५ अंक ५ नि.नं.७९६७ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतका आधारमा पुनरावलोकनको अनुमती प्रदान गरिएको र उक्त प्रतिपादित सिद्धान्तसमेत माथि विवेचित अपुताली महलको २ र १२ नं.को कानूनी व्यवस्था एवं यस अदालतबाट नेकाप २०५३, अङ्क ९, नि.नं.६२६२ मा प्रतिपादित सिद्धान्तको सापेक्षतामा मुद्दा पुनरावलोकन गर्न प्रदान भएको अनुमति आदेशसँग सहमत हुन सकिएन।

२८. तसर्थ, माथि विवेचित आधार र कारणबाट शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट वार्दा दावी नपुग्ने ठहर गरी भएको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला उल्टि भई मृतक सगुनी थारूको हक जति विवादित जग्गाहरूमध्ये आधा जग्गामा एका उदरबाट जन्मेकी एक मात्र हकवाला छोरी विपक्षी वादी इन्द्र कुमारी देवी चौधरीको अपुताली हक कायम हुने ठहर्‍याई यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०७२।१२।२३ मा भएको फैसला मनासिव हुँदा सदर हुने ठहर्छ । निवेदक प्रतिवादी नारायणप्रसाद थारूको जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत फैसला विद्युतीय प्रणालीमा अपलोड गरी दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।—

उक्त रायमा हामी सहमत छौं।

न्यायाधीश

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत (उपसचिव) : कुमार मास्के
कम्प्युटर टाइप गर्ने: विनोद कुमार बनिया

इति संवत् २०७६ साल पुस महिना ३ गते रोज ५ शुभम्.....।